

potsierlijkst, de vorige keer.¹ Alle vertrouwen had de koningin toen in hem verloren. Als dr. J. M. Somer, hoofd van het Bureau Inlichtingen, wel eens zijn naam noemde, zei zij: 'Ik praat niet meer met dat mannetje'², en toen alle ministers begin '45 hun ontslag ingediend hadden, deed ze haar uiterste best, van Kleffens tot de nieuwe minister-president te maken. Hij was het die toen (naast andere argumenten) onder haar aandacht bracht dat, al gegeven de uitstekende naam die Gerbrandy in de Geallieerde wereld had, het landsbelang vergde dat er geen wijziging kwam in het minister-presidentschap. Aan dat landsbelang bracht zij het offer dat zij, hoewel met grote tegenzin, Gerbrandy de formatie-opdracht gaf – hij bracht het offer dat hij, opnieuw als minister-president optredend, staatkundige verantwoordelijkheid aanvaardde voor een kabinet dat in feite goeddeels door de koningin samengesteld was en dat zijn hart niet had. De bescherming-naarbuiten van haar persoon was toen een van de richtsnoeren van zijn handelen geworden: wat er in Londen misgegaan was en tot latere kritiek aanleiding kon geven, moest aan hem, niet aan háár aangewreven worden. 'De koningin', zo placht hij in vertrouwde kring te zeggen, 'moet terugkomen zo blank als sneeuw en dan mag ik er best uitzien als een moriaan.'³

Zoals de publieke opinie in andere landen en zoals ook het Nederlandse volk het toen zag, hadden koningin Wilhelmina en prof. Gerbrandy samen en in eendracht het Koninkrijk der Nederlanden door de zware storm geloodst – samen stellig, maar de eendracht was van '42 af ver te zoeken geweest. De koningin heeft de man die naast haar op de brug was gaan staan, na zijn aftreden als minister-president (24 juni '45) niet éénmaal meer willen zien. Onvermijdelijk bleven zij wèl in elkaars gedachten leven. Toen Gerbrandy op zijn sterfbed lag, mompelde hij kort voor zijn overlijden opeens: 'Wilhelmina – ik wil haar nog wat zeggen!' *Wat* hij wilde zeggen, kon hij niet meer onder woorden brengen.⁴ Na zijn dood (7 september '61) zond Wilhelmina aan zijn weduwe het volgende telegram: 'Betuig u mijn hartelijke deelneming in het verlies dat u geleden heeft. In dankbare herinnering zal steeds bij mij voortleven het vele, dat uw echtgenoot in moeilijke omstandigheden gedaan heeft.'⁵

'Hartelijke deelneming', 'dankbare herinnering': zij had zichzelf overwonnen en posthuum de verdiensten erkend van de man die haast op de dag af een-en-twintig jaar tevoren zijn zwaarste levenstaak aanvaard had – zwaar vooral door de worsteling die hij telkens met háár had moeten voeren.

¹ Gerbrandy, 2 jan. 1956. ² J. M. Somer, 5 sept. 1957. ³ M. Sluijser, 14 dec. 1956. ⁴ H. H. Felderhof en C. A. M. Middelhoof: *Temidden van haar volk. Ontmoetingen met koningin Wilhelmina* (1963), p. 265. ⁵ A.v.